

ნატო გულუა

V-VI საუკუნეების საქართველოს ისტორია და ლევან გომეხას “ქვის ხოხობი”

ლევან გომეხამ მოთხრობა “ქვის ხოხობის” შექმნით ქართველი ერის ცხოვრების კიდევ ერთ მნიშვნელოვან ეპოქას მოჰფინა ნათელი. ამჯერად მისი არჩევანი შეჩერდა ვახტანგ გორგასლის მეფობის ხანაზე, როცა ახლადგაქრისტიანებულ ქვეყანას დაშლა, განადგურება და გამაზღვრება დაემუქრა. ნაწარმოებში აქცენტირებულია გორგასლის სახელთან დაკავშირებული ორი მნიშვნელოვანი მოვლენა: მოლაღატე ვარსკენ პიტიახშის სიკვდილით დასჯა და თბილისის დაარსება. “ქართლის ცხოვრების”, როგორც ჯღანშერის (“ქართლის ცხოვრება”, 1955, გვ. 216), ისე ვახუშტი ბატონიშვილის თხზულებათა მიხედვით, ვარსკენ პიტიახშის სიკვდილი ბაკურ მეფეს უკავშირდება: “მეფემან ბაკურ შეკრიბა სპა თვისი და წარვიდა უგრძნეულად. ამას ვარქსენ იღვა ველსა ზედა კიდესა მტკურისასა, სადა ერთვის მდინარე ანაკერტისა. მუნ დაესხა ბაკურ მეფე, შეიპყრა ვარქსენ და დაჭერილი მოჰკიდა ძელსა” (“ქართლის ცხოვრება”, 1955, გვ. 118). სომეხი ისტორიკოსის ლაზარ ფარაბეცის (ლ. ჯანაშია, ლაზარ ფარაბეცის ცნობები საქართველოს შესახებ) ცნობით კი ვარსკენ პიტიახში, როგორც ირანის პოლიტიკის გამტარებელი და მეფის მოწინააღმდეგე ერისთავთა ერთ-ერთი ბელადი, ვახტანგ გორგასალმა ჩამოიშორა (ნარკვევები, 1973, გვ. 101). სწორედ ამ უკანასკნელ წყაროს აღიარებს თანამედროვე ისტორიოგრაფია და ლევან გომეხაც მასზე დაყრდნობით ქმნის “ქვის ხოხობს”.

საქართველოს სატახტო ქალაქის მშენებლობის საკითხს რაც შეეხება, აშკარაა, რომ მწერალი იზიარებს ხალხურ გადმოცემებს, რომელთა მიხედვით, თბილისის დამაარსებლად ვახტანგ გორგასალმა მიჩნეული, მაშინ, როცა ჯღანშერის თხზულებაში გარკვევითაა აღნიშნული, რომ ვახტანგ გორგასალმა მხოლოდ საფუძვლის ჩაყრა მოასწრო: “და ვითარცა მოვიდა მოციქული წინაშე ვახტანგ მეფისა, და ვახტანგ აშენებდა ქალაქსა ტფილისისა და საფუძველი ოდენ დაედვა” (“ქართლის ცხოვრება”, 1955, გვ. 200). მამის დაწყებული საქმე კი დაიჩიმ განახორციელა: “განასრულნა ზღუდენი ტფილისისანი, და ვითა ებრძანა ვახტანგს, იგი შექმნა სახლად სამეფოვოდ” (იქვე, გვ. 205).

მწერალმა მოთხრობაში ქართლის ირანელთა უღლისაგან განთავისუფლებისათვის, ქვეყნის ცენტრალიზაციისა და შეუზღუდავი სამეფო ხელისუფლების შექმნისათვის თავდაუზოგავად მებრძოლი ვახტანგ მეფის მოღვაწეობის შესახებ ცნობილი ისტორიული ფაქტები ხალხის ფანტაზიით შექმნილ გმირულ ხასიათთან შეაზავა და, საბოლოოდ, ჰიპერბოლიზებული მხატვრული სახე მიიღო. ვფიქრობთ, ლ. გომეხას მიზანიც ის იყო, რომ

დაეხატა რეალური, ამავე დროს, ლეგენდარული, შეუზღუდავი ძალისა და გაქანების გმირი-მმართველი რადიკალურად განსხვავებული მწერლის თანამედროვეთაგან - რომელიც თავისი მეზობელი სულის მქონე ხალხის დახმარებით სძლევს მტერს და მოიპოვებს თავისუფლებას. სწორედ ამ მიზნით დაარღვია მან მოთხრობაში ისტორიული თანმიმდევრობა; დროის თვალსაზრისით ერთ სიბრტყეზე მოაქცია და ურთიერთკავშირში წარმოგვიდგინა სამშობლოს მოღალატის სიკვდილი და დედაქალაქის მშენებლობა.

მიუხედავად ეპიზოდების გადაადგილებისა, მოთხრობაში ასახული მოვლენები ფაქტობრივად სინამდვილეს წარმოსახავს. მასში რეალურადაა ნაჩვენები, რა მძიმე შედეგები მოჰყვა სპარსელების მიერ ქართლის დაპყრობას: “და დაიპყრეს ქართლი სპარსთა, იხიზნა მეფე ვახტანგ, ძე მირდატისი. დამალეს ჯვრები ქართველთა... და ყოველთა შინა ეკლესიათა ქართლისათა - სპარსთა მსახურთა აღაგზნეს ცეცხლი... ჰოდა იყო ქვეყანა რბული და მიძალეული...” (ლ. გოთუა, 1958, გვ. 106). მაგრამ მკითხველისათვის მალე ცხადი ხდება, რომ მტერმა იმ არსებობის ვერ სძლია, რასაც ქართული გმირული სული ჰქვია და მან მადლიანი ქართული მიწიანი - თბილი, გოგირდოვანი წყლების ხეობიდან - დაიწყო ამომრთელება, გაჯანსაღება.

მოთხრობაში ვახტანგ გორგასალი გამოყვანილია როგორც მთლიანი ხასიათი, განზოგადებული სიკეთე, რომელიც ებრძვის ბოროტებას, ღალატს და იმარჯვებს. საქართველოს მტერი მრავალრიცხოვანი ჰყავდა, მაგრამ, ნაწარმოების მიხედვით, ბოროტებას მხოლოდ ერთი სახე და ერთი სახელი აქვს - ვარსქენ პიტიახში. მას ავტორი ვახტანგ გორგასლის მხატვრული სახის საპირისპიროდ გვიხატავს: “და იყო სათქმელად კაცი - ვარსქენ პიტიახში სპარსთა”. მოთხრობაში იგი არა მარტო საქართველოს მოღალატეა, რომელმაც ქვეყნისა და სარწმუნოების დაცვისათვის აწამა ძეულღე - შუშანიკი, არამედ ბოროტების მკვეთრად გამოხატული, ზოგადი სახეა, მთელი ერი რომ აწამა, კვერთხი რომ დაჰკრა და დაამახინჯა ჯოჯო-ბერი (ალბათ ის ხუცესი, იაკობ ცურტაველის მიხედვით შუშანიკისა და რწმენის დასაცავად რომ გამოიღო თავი), მარჯვენა რომ მოაჰკრა ვახო-ლისეღს - კირითხუროს, შურის ციხის აგებაში არმონაწილეობისათვის. ყოველივე ამისათვის ვარსქენი განსაკუთრებულ ზიზღს იწვევს თანამემამულეებში.

ვახტანგ გორგასალის მეფობის დროს ის ტერიტორია, სადაც დღეს დედაქალაქია გაშენებული, სპარსელთა მიერ სრულიად მოოხრებული და ტყით დაფარული იყო. “უდაბური აღვილია, ჩაყრუებული, ახლო სოფლებს ნაფუძვრები და შეჭვარტლული ნაბუხრალები შერჩენოდა. ქართველი ადამიანი ერიდებოდა ამ ტაფობს. დევ-ხეების კენწეროებზე ბუდობდნენ სვაგები და შევარდნები” (ლ. გოთუა, 1958, გვ. 108). მეფეს არ გააჩნდა დაცული და ხალხმრავალი დედაქალაქი, ისეთი, ერს რომ მოაძლიერებდა და მხოლოდ “ლაშქრისა და ციხის სარდლად” თვლიდა თავს. ამიტომ ის გულდაგულ ეძებდა ქვეყნის გულს საქართველოს სატახტო ქალაქის ასაგებად და შეარჩია სწორედ ის გავერანებული, სპარსთ პიტიახშთა ბუდე-ბუნაგად

ქცეული ტაფობი, სადაც მცხეთის საპირისპიროდ აღმართულიყო “ქართლის ხერხემალში ხანჯლად გაყრილი” შურის ციხე, “ძველ ქართულ ბალავარზე ჯუჯად წამომჯდარი ახალი სპარსული ციხე-ქონგური”.

უცხო ტომების, ცეცხლის რჯულისათვის გზის დახშობა, ყოველმხრივ დაცული შურის ციხის აღება და მის მიდამოებში დედაქალაქის აშენება - ერთი დაკვრით ორი მნიშვნელოვანი პრობლემის გადაჭრა - შეიძლება ითქვას, მეფის აუხდენელი ნატვრა იყო. “ორხელა მეოცნებე” უწოდეს მას ჯოჯო-ბერმა, ბაკურა თაბორელმა, შავლეგო ვერელმა და ვახო ლისელმა - გოგირდოვან, ცხელ გუბურაში ჩაწოლილმა მოხუცებმა, რომელთაც შურის ციხის ახლომანლო მოხეტიალე ვახტანგ გორგასალი შემთხვევით წააწყდა. მაგრამ მეფე ყოველ ნასოფლარს თავის დანაშაულად, “კინისარდლობად, ვერმეფობად” თვლიდა და ოცნების განხორციელებაზე ჭიჭურად, უტეხად ფიქრობდა. მოხუცებთან საუბარმა კი კიდევ უფრო გაუძლიერა მას დანაშაულის გრძნობა, როცა გაიგო, ერთ დროს ღირსეული ადამიანები როგორ გადაიქცნენ ხიზნებად და სოფელდაკარგულებად.

ყოფილი ხუცესი, ბზის ჯვრიანი ჯოჯო-ბერი, ვარსკენ პიტიაშვის მძლავრობის შედეგად, მეტეხის კლდის ჯოჯოებიანი ქვაბის ბინადარი გამხდარა და “სათნოებადაკარგული, წარწყმედილი, ბერ-ცოდვილი” დღენიდაღ მოლაღატის გვემასა და დასჯას ევედრება ღმერთს. ხელმადლიანი მევენახე ბაკურა თაბორელი, თაბორის გადაწვისას ცეცხლის ღმერთი რომ დაუწყევლა მტერს, უსოფლო და უმამულო კაცად ქცეულა. უპატრონოდ მიტოვებული ვერაც სპარსელებს დაუნგრევიათ და ამის გამო შავლეგო ვერელს სახელიდა შერჩინია საკუთარი. ცალხელა ვახო ლისელს კი ყოფილ ქვითხუროსა და ციხე-გალავნის ოსტატს, მოძალადის სამსახურში ჩადგომას, მარჯვენის დაკარგვა უმჯობინებია: “მტერს თუ შევძელი წესს ავუგებ, ხოლო ციხეს არამც და არაო!” კონსტანტინე გამსახურდიას რომან “დიდოსტატის მარჯვენას” გმირის, მარჯვენამოკვეთილი კონსტანტინე არსაკიძისაგან განსხვავებით, ვახო ლისელი სიცოცხლეს განაგრძობს, ცაციათი ტალახისგან ქალაქის თარგს ძერწავს, ნათელ მომავალსა და ქვეყნის აღმშენებლობაზე ოცნებობს. არც ვახტანგ გორგასალია ტირანი ხელისუფალი, სამართლიან ბრალდებად იღებს მოხუცების მიერ გულწრფელად ნათქვამ საყვედურებს: “ქართველთა მეფის იმედი გვექონდა”... “თვით გორგასალს აუღია ხელი ბრძოლაზე”... “ხარკიანობასა და უპატრონობაში ჩავეტოვებდით”...

აღსანიშნავია, რომ ლ. გოთუა ხშირად მიმართავს საკუთარი სახელების გაორმაგებას და ამ მხატვრული ხერხით ეფექტურად გვიჩვენებს ურთიერთსაპირისპირო თუ გაორმაგებულ ხასიათებს. მაგალითად, “გმირთა ვარაშში” დავით მეფისა და დავით ქონდაქარის მხატვრული სახეებით მწერალმა ორი რადიკალურად განსხვავებული ხასიათი წარმოაჩინა, “ქვის ხოხობში” კი პირიქით, ვახტანგ გორგასალი და ვახო-ლისელი - სხვადასხვა სოციალურ საფეხურზე მდგომი ადამიანები - მეფე და ხელოვანი, ერთი სულისკვეთების გამომხატველი, საერთო მისწრაფებათა მქონე გმირები არიან.

მოხუცებთან შეხვედრამ მეფეს აგრძობინა, რომ მტრის წინააღმდეგ მარტო არ მოუწევდა ბრძოლა, რადგან ყოველი ქართველი გულითადად ნატრობდა შურისძიებასა და საქართველოს გაძლიერებას. ამიტომ კიდევ უფრო თამამი და დახვეწილი გახდა მისი ამდენი ხნის ნაფიქრი: “განა ქართველები არა ვართ? განა ჩვენს მიწა-წყალზე არა ვზივართ... ცხელ გუბეში ვინ გვყავს მეტოქე!” - უკვე ხმამაღლა ოცნებობს მოხუცებივით დედიშობილა, იარებნაჩენი მეფე. მისმა სიშიშველემ, ღრმაგუბანიანმა თვალებმა, ალაღად გადაწერილმა პირვარმა და ჯვარნიშნიანმა ისარმა, რომლითაც გორგასალმა ხოხობი ჩამოაგდო, გაფანტა მათ შორის თავდაპირველად გაჩენილი, მტრისაგან დაპყრობილი ქვეყნისათვის ნიშანდობლივი უნდობლობა: “ტანზე რომ ჩაიცვამს, ვინ იცის, ვინ გამოდგება, რა ნიშატს დაიჭერსო”...

გულგახსნილმა მოხუცებმა მას არც ვინაობა ჰკითხეს და არც მოსვლის მიზანი, ისე გაანდეს მტრის საიდუმლო, იმ იმედად, რომ “იქნებ თავისი კეთილი კვალი ნახოს სიტყვებმა”. თურმე, მათი საერთო მტერი, ვარსკენ პიტიახში ავად შექნილა, ცურტავიდან შურის ციხეში ჩამოსულა, რათა ემკურნალა გოგირდოვანი, თბილი წყლით, ბაკურა თაბორელისათვის წართმეული საწნახელით რომ უზიდავდნენ ყოველ ღამე.

მოხუცებმა ბევრი სხვა რამეც შეაგონეს მეფეს, კბილიც მართებულად გაჰკრეს, სხეულიც გამოუწრთეს თავისებურად ცხელი, გოგირდოვანი წყლით და ხსიათიც განუმტკიცეს. ვახო ლისელომა კი ასწავლა, რომ მშობლიური მიწის სიმხურვალე ამოელო და ისე ემუსრა მტერი, ეშენებინა ციხე-ქალაქები. აქამდე გულგატეხილ ვახტანგ გორგასალს ახლადდაბადებისა და უშრეტეი ძალის მოპოვების შეგრძნება დაეუფლა, დარწმუნდა, რომ თავისი ქადილის: “მინც ავიღებ!” სინამდვილედ ქცევის დრო დადგა.

თითქმის შეუძლებლის მიღწევა შურის ციხის აღება - იმის ნათელი დადასტურებაა, რომ მტერზე გასამარჯვებლად მარტო ერთი ჯაცის, თუნდაც ვახტანგ გორგასლის, ძალა და გამჭირაზობა არ კმარა, ამისათვის მთელი ერის სურვილი და მონდომებაა საჭირო.

დაბოლოს, ციხის აღების წინ ხოხობი რომ ყივის, რაც, ისევე როგორც კ. გამსახურდიას “დიდოსტატის მარჯვენაში”, ბრძოლისა და მოქმედების, გათენებისა და გამარჯვების გამომხატველია, კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მოთხრობის ოპტიმისტურ დასასრულს. ლ. გოთუას ხოხობი თბილისის სიმბოლოდ ესახება, ამიტომაც დაადგემევინა ვახტანგ გორგასალმა ქვისგან გამოკვეთილი ხოხობის ქანდაკება, რომლის “ზეაწეული ნისკარტიდან ტფილისის წიაღისეული, მარად ცხელი შადრევანი იჩუხუხებდა” სიძლიერის, დოვლათის, მარადიულობის ნიშნად.

დამოწმებული ლიტერატურა

- ლ. გოთუა, 1958 - ლ. გოთუა, ქვის ხოხობი, ტ. IV, თბ., 1958.
 ა. მირიანაშვილი, 1984 - ა. მირიანაშვილი, ლევან გოთუა (ცხოვრება და შემოქმედება), თბ., 1984.
 ა. ნიკოლეიშვილი, 2003 - ა. ნიკოლეიშვილი, მეოცე საუკუნის ქართული ლიტერატურის ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, ქუთაისი, 2003.
 საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბ., 1973.
 “ქართლის ცხოვრება”, ტ. I, თბ., 1955.
 “ქართლის ცხოვრება”, ტ. IV, თბ., 1973.

NATO GULUA

V-VI CENTURIES GEORGIA'S HISTORY AND LEVAN GOTUA'S
“STONE PHEASANT”

With his story “Stone Pheasant” Levan Gotua threw light on one of the important epochs of the life of the Georgian nation. He decided on to write about King Vakhtang Gorgasali's time. This is the period when the newly Christianized country appeared under the threat of disintegration and returning to Mazdeian faith. The story emphasizes two important events: death sentence to Varsken Pitiakhsh for his treason and foundation of the city of Tbilisi. According to the stories of the *Georgian Chronicles*, as with Juansheri so with Vakhushthi Batonishvili alike, the death of Varsken Pitiakhsh is related to king Bakur. As for Lazar Parceptsi, an Armenian historian, he says that Varsken Pitiakhsh as the conductor of the Iran politics and the leader of a group of lords and an opponent to the king was deposed by Vakhtang Gorgasali himself. As modern historiography recognizes the latter version of the fact Levan Gotua creates his “Stone Pheasant” on the bases of this information.

As to the story of building the capital city it is obvious that the author follows the folk tradition according to which Tbilisi was founded by Vakhtang Gorgasali, whereas in Juansheri's story there is clear evidence that King Vakhtang Gorgasali could only manage to lay the foundation of the city.

Thus, Levan Gotua mixed historical facts with folklore to create a literary image of the champion king who devoted himself for the liberation of the country from the Iranian dominance, and for its centralization and for gaining the limitless royal authority. In the end the author gives a hyperbolized image of the hero-ruler who with the help of his heroic people defeats the enemy and gains independence. The author's contemporary Georgians differed radically from the people of King Vakhtang Gorgasali's epoch. This is why Levan Gotua does not follow chronological sequence and puts the death of the homeland traitor and the founding of the capital city on the same time plane.